

СТУДИЈА ЗА СОСТОЈБИТЕ ВО РУРАЛНИТЕ ЗАЕДНИЦИ

13 фокус заедници во кои работи МЦМС

Издавач

Македонски центар за меѓународна соработка

За издавачот

Сашо Клековски
Извршен директор

Автори

Наташа Габер-Дамјановска
Климе Бабунски
Анета Јовевска

Проектен тим

Димче Митрески
Миодраг Колиќ
Неда Малеска-Сачмароска

Лектура

Даниел Медароски

Дизајн и подготовка

Кома лаб. Скопје

Печати

Боро Графика, Скопје

Скопје, октомври 2007 г.

Тираж: 300

Овој извештај е овозможен благодареејќи на финансиската поддршка на ЕЕД - Германија.

Мислењата што се овде изразени им припаѓаат на авторите и не ги одразуваат ставовите на Македонскиот центар за меѓународна соработка, ниту на ЕЕД - Германија.

Copyright © 2007 Македонски центар за меѓународна соработка (МЦМС), Скопје.
Сите права се задржани.

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“
Скопје

352.316.334-55.2(497.7)*(2006)*

ГАБЕР-Дамјановска, Наташа

Студија за состојбата во руралните заедници : 13 фокус заедници во кои работи МЦМС / [Наташа-Дамјановска, Климе Бабунски, Анета Јовевска ; проектен тим Димче Митрески, Миодраг Колиќ, Неда Мадеска-Сачмароска], - Скопје ; Македонски центар за меѓународна соработка, 2007, - 80 стр. : илустр. ; 25 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-9989-102-52-3

1. Бабунски, Климе [автор] 2. Јовевска, Анета [автор]

а) Општини, селски – Македонија - 2006

COBISS.MK-ID 70769674

Содржина

ПРЕДГОВОР	03
Листа на кратенки	06
1. Извршно резиме	07
2. Вовед	09
2.1 Контекст/ позадина на истражувањето	09
2.2 Цели на истражувањето	09
2.3 Методологија и пристап	10
3. Некои статистички податоци за фокус-заедниците	11
4. Состојба во општините	15
4.1 Развојни иницијативи (проекти, програми) кои се реализирани во општините	15
4.2 Предности на општините	16
4.3 Проблеми на општината	18
4.4 Регионални проблеми	19
4.5 Улогата на општината во надминувањето на проблемите	20
4.6 Визија за развој на општината	21
4.7 Улогата на месната заедница во општината	22
4.8 Процесот на децентрализација (не) доведе до подобрување на работата на општината	23
5. Степен на задоволство или незадоволство од давателите на услуги	27
5.1 Јавно комунално претпријатие	27
5.2 Водовод и канализација	28
5.3 Патна мрежа и превоз	29
5.4 Електричната енергија и ПТТ услугите ²⁹	
5.5 Образовни услуги	30
5.6 Здравствени услуги	31
5.7 Социјална помош	32
5.8 Катастар	32

5.9	Екологија	32
5.10	Задоволство од давателите на услуги	34
5.11	Задоволство од вработените во општинските служби	36
5.12	Услуги кои недостасуваат во фокус-заедниците	37
5.13	Директна асистенција од Владата за локални потреби	38
5.14	Проблеми во тековното работење на ЕЛС	39
5.15	Генерална оценка на квалитетот на живеење во општината	40
5.16	Присутност на граѓанскиот активизам во фокус заедниците	40
5.17	Мотиви за живеење во руралната средина	41

6. Заклучни согледувања и препораки **43**

6.1	Социјалното исклучување на руралните заедници	45
6.2	Потребата од локално стратешко планирање	50
	Библиографија	52

ПРИЛОЗИ:

ТАБЕЛА 1 -	РЕАЛИЗИРАНИ ПРОЕКТИ	55
ТАБЕЛА 2 -	ФИНАНСИРАЊЕ НА ПРОЕКТИТЕ	56
ТАБЕЛА 3 -	ПРЕДНОСТИ НА ОПШТИНАТА/ ПРОБЛЕМИ	58
ТАБЕЛА 4 -	ОЦЕНКИ ЗА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈАТА	61
ТАБЕЛА 5 -	КОМУНАЛНИ И ДРУГИ УСЛУГИ ЗА ГРАЃАНИТЕ	65
ТАБЕЛА 6 -	УСЛУГИ КОИ НЕДОСТАСУВААТ ВО ОПШТИНАТА	68
ТАБЕЛА 7 -	УСЛУГИ КОИ ГИ ДАВА ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА (НАВЕДЕНИ ПО ПРИОРИТЕТ)	70
ТАБЕЛА 8 -	ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ	73
ТАБЕЛА 9 -	СОРАБОТКА НА ЕЛС СО ГРАЃАНСКИ ОРГАНИЗАЦИИ	76
ТАБЕЛА 10 -	ОБЈЕКТИВНИ ПОДАТОЦИ	78

Предговор

Македонскиот центар за меѓународна соработка (МЦМС) повеќе години е активен во развојот на локалните заедници и капацитети како во граѓанскиот сектор, така и во локалната самоуправа. Одреден период овие активности немаа многу заеднички допирни точки, односно не се надополнуваа една со друга. Сега, соочени со големиот предизвик на децентрализацијата се повеќе се нагласува потребата од размена на искуства и заедничка акција.

Во 2006 година МЦМС започна со спроведување на тригодишната програма Локален развој на заедниците (ЛРЗ) 2006-2008 која за основа ги има позитивните искуства од предходно спроведената програма Оспособување на заедниците и институциите (ОЗИ) 2001-2005 и е продолжување на активностите на МЦМС во областа на јакнењето на капацитетите на руралните заедници.

Студијата за состојбите во руралните фокус заедници е една од првите вакви активности спроведени во рамките на програмата ЛРЗ и претставува почетно (base-line) истражување за потребите на програмата и самите локални заедници.

Информациите презентирани во студијата даваат приказ на состојбите во фокус заедниците на програмата ЛРЗ во 2006 година кои можат да бидат основа за споредување и мерење на прогресот во развојот на овие рурални заедници.

Студијата поставува повеќе прашања и предизвици пред целата заедница за состојбите на руралните заедници во Република Македонија и повикува на поголемо внимание и посветеност за нивен развој, прогрес и вклученост.

Листа на крајенки

ЛРЗ – Локален развој на заедниците

ЕЛС – Единица на локална самоуправа

МЦМС – Македонски центар за меѓународна соработка

ЗЕЛС – Заедница на единиците на локалната самоуправа на РМ

МЗ – Месна заедница

ГО – Граѓанска организација

СБ – Светска банка

УСАИД – Меѓународна агенција за развој на САД

КАРДС – Финансиски инструмент на ЕУ за реконструкција, развој
и стабилизација на земјите од Западен Балкан

ФИООМ – Фондација институт отворено општество

УНИЦЕФ - Фонд за деца на Организацијата на обединетите нации

ИОМ - Меѓународна организација за миграција

ФГ – Фокус групи

УЈП – Управа за јавни приходи

ЈКП – Јавно комунално претпријатие

ДДВ – Данок на додадена вредност

ЛЕАП – Локален еколошки акциски план

ЛЕР – Локален економски развој

ЈПП – јавно приватно партнерство

ПЗЗ - Програма за здравствена заштита

ИСППИ – Институтот за социолошки и правно политички истражувања

1. Извршно резиме

Македонското село опфаќа 86,7% од националниот простор и на него живеат 40,2% од вкупното население. Многу села во Републиката во последната декада страдаат од демографско, економско и социјално распаѓање. Околу 60% од македонските села се зафатени со депопулација и тоа особено ридско-планинските краишта. Неоспорен факт е дека селската популација има мали приходи и нерешени основни инфраструктурни потреби на селските заедници

Стабилен и одржлив развој на руралните и маргинализирани заедници може да се оствари преку стимулирање на локални економски активности и балансиран социо-економски развој, кој е во склад со заштитата на човековата околина.

Ваквата висока цел бара исполнување на неколку круцијални предуслови од страна на државата, локалната самоуправа и деловниот сектор.

Се препорачува **поснажна и подиректна комуникација** меѓу деловните субјекти, локалната самоуправа и локалното население (спрега која драстично недостасува заради стихијноста на досегашната приватизација со потполно исклучување на локалното население и власт), со цел да се влијае оние кои остваруваат добивка да бидат поттикнати да дадат придонес во рамномерниот развој на локалната заедница.

Во функција на обезбедување на поповолен амбиент за развивање на јавни и приватни иницијативи, се препорачува локалните власти да развијат и соодветни **локални стратегии за економски развој**, кои ќе кореспондираат со спецификите на секоја општина. За таа цел потребно е изготвување на збирни податоци на локално и регионално ниво, со што ќе се овозможи соодветно програмирање и планирање на ЛЕР од страна на општините и заедничките институции по области на планирање. Меѓу другото, треба да се размислува и за можностите за развој на јавно-приватни партнерства (ЈПП) како и формулирање на програми за промовирање на ЈПП.

Процесот на децентрализација, за локалните заедници претпоставува **способност за стратешко планирање** во различни области, што како факт значи компетентен и комплексен напор кој резултира со фундаментални одлуки и акции кои го моделираат и насочуваат идното делување на организацијата или институцијата на локалната заедница. Фокус-заедниците мораат да направат приоритизирање на сопствените потреби, врз база на што би се креирале овие локални стратегии.

Заради ефективна и ефикасна имплементација на неодамна донесениот Закон за рамномерен регионален развој (мај 2007 година) се препорачува идентификација на евентуалните локални двигатели, потреби и интереси за остварување на меѓуопштинска соработка.

За овие фокус рурални заедници битно е да се истакне дека иницијативите и активностите веќе постојат, и претставуваат добра подлога за идните активности.

2. Вовег

2.1 Контекст / позадина на истражувањето

Заедниците при одредувањето на стратешките насоки за идниот развој и донесување на одлуки за конкретни интервенции се чини дека не посветуваат доволно внимание на потребата од претходно елаборирано и продлабочено познавање на состојбите и односите внатре во заедниците. Се практикува одлуките во заедниците да се донесуваат адхок или дека се привлечени од надворешна идеја и понуда (donor-driven).

Од друга страна непостоењето на детални податоци за состојбата на целната група на почетокот од спроведувањето на програмските интервенции го оневозможува точното одредување на постигнувањата при среднорочното или завршното оценување.

Од тие причини се согледа потребата да се спроведе систематско истражување на состојбите во фокус заедниците на програмата ЛРЗ кое истовремено ќе се користи како почетно (base-line) истражување на програмата.

Македонскиот центар за меѓународна соработка (МЦМС) му го довери спроведувањето на истражувањата и анализите за состојбите во руралните фокус заедници на програмата ЛРЗ на Институтот за социолошки и правно политички истражувања (ИСППИ). Истражувањето е спроведено во периодот ноември - декември 2006 година.

2.2 Цели на истражувањето

Општа цел на студијата за состојбите во руралните заедниците е придонес кон поттикнати иницијативи за решавање на проблемите во заедниците.

Целта на студијата е да послужи во идентификацијата на проблемите, потребите, предностите и приоритетите на фокус руралните заедници за соодветно обмислување и дефинирање на проектни активности на програмата ЛРЗ.

Достапните информации треба да овозможат јасно идентификување на тековните состојби и проблеми во заедниците, а со самото тоа дефинирање на стратешки насоки за идниот развој и носење на одлуки за конкретни програмски и проектни иницијативи.

Исто така постоењето на почетни податоци за состојбата во руралните заедници, вклучени во програмата ЛРЗ ќе овозможи подобро одредување на постигнувањата на интервенциите после завршувањето на различни развојни иницијативи во овие заедници. Програмските интервенции воведуваат системи за мерење на постигнувањата кои треба да се проверени и прилагодени кон актуелните состојби во целното подрачје и целната група.

2.3 Методологија и пристап

Истражувањето е спроведено преку користење на неколку методолошки постапки:

1. Собирање на статистички показатели и податоци за заедниците кои беа во фокусот на истражувањето;
2. Реализација на фокус групи со лидери и/или лица вработени во општината (раководни структури), како и со даватели на услуги (од доменот на образованието, комуналните претпријатија и сл), претставници на бизнис секторот и на локалните граѓански организации;
3. Реализација на фокус групи со претставници на граѓаните и на месните заедници кои живеат во фокус-заедниците, кои се практично и корисници на услугите.

Истражувањето е остварено во 13 рурални фокус заедници, идентификувани за потребите на проектот. Тие фокус заедници се: Старо Нагоричане, Могила, Чашка, Желино, Теарце, Долнени, Карбинци, Лозово, Конче, Сарај, Јегуновце, и гравитирачките рурални места околу Прилеп и Велес. Во секоја од нив се остварени по две фокус групи, по една со давателите на услуги и раководните структури и по една со жителите на таа општина. Разговорите се водени според однапред определено сценарио и формулирани прашања.

3. Некои статистички податоци за фокус-заедниците

Во табелите кои следуваат се прикажани одредени статистички параметри врз база на кои можат да се споредат состојбите меѓу заедниците опфатени со овој проект. Овие прикажани профили на општините датираат од 2002 година¹. Во овие табели не се прикажани состојбите со селата околу Велес и Прилеп, заради неможноста сите збирно да се систематизираат во групен податок.

Општина	Вкупно население (2002)	Број на населени места	Стапка на прир. прираст	Број на домаќ.	Број на членови на домаќ.	Самечки домаќ.
Могила	4.536	13	-4,1	1.259	3,6	2,6
Долнени	11.583	35	3,8	3.322	3,5	3,6
Старо Нагоричане	4.258	32	-12,5	1.462	2,9	7,4
Чашка	2.878	15	10,4	813	3,5	3,0
Желино	24.390	18	18,7	5.226	4,7	0,3
Теарце	22.454	13	6,0	5.095	4,4	0,9
Карбинци	4.012	29	0,5	1.212	3,3	3,7
Лозово	2.858	11	1,8	899	3,2	4,1
Конче	3.536	14	8,4	1.057	3,3	2,1
Сарај	24.253	16	16,7	5.667	4,3	0,4
Јегуновце	7.227	11	2,1	1.687	4,3	1,3

Според приложените податоци, општини со најбројно население се Сарај, Желино и Теарце, а со најмалубројно се Чашка и Конче. Најголем број на населени места имаат општините Долнени, Старо Нагоричане и Карбинци, додека стапката на природен прираст е највисока во Желино и во Сарај. Највисок негативен природен прираст е евидентиран во општината Старо Нагоричане, каде и се најбројни самечките семејства.

За илустрација, во 2002 година тоталната стапка на фертилитет во МК изнесува 1,6 што значи дека во земјата во целина не се обезбедува проста репродукција на населението². Од друга страна, миграцијата од руралните средини во градските

1 УНДП „Профили на општините во Македонија“, УНДП, Министерство за локална самоуправа, Државен завод за статистика, ноември 2004 (Податоците се однесуваат на општините според територијалната организација на Република Македонија пред 2004 година)

2 УНДП, „Социоекономски диспаритети меѓу општините во Македонија“, УНДП и Министерство за локална самоуправа, ноември 2004, стр.18

е мошне динамична. Меѓуопштинските доселувања биле најголеми во скопскиот (73,4%) и во пелагонискиот (70,4%) регион, релативно помали во вардарскиот, во југозападниот, во југоисточниот и во полошкиот регион (од 64,9% до 67,7%), и најмали биле во североисточниот (51%) и во источниот (56%) регион³.

Општина	Прикл. на јавен водовод	Приклуч. на канализација	Пунктови на ПЗЗ (прим. здр. зашт.)	Локални патишта	Број на пошти
Могила	86,3	0,2	4	58	2
Долнени	72,2	2,3	7	110	4
Старо Нагоричане	19,8	0,2	4	214	3
Чашка	80,3	49,8	3	48	1
Желино	8,3	1,4	3	94	2
Теарце	98,9	2,4	6	53	1
Карбинци	82,1	3,5	6	108	2
Лозово	67,2	32,1	2	133	1
Конче	88,4	11,9	2	102	1
Сарај	62,6	5,6	2	62	1
Јегуновце	60,3	17,9	3	27	2

Општините Теарце, Конче и Могила имаат најголем процент на приклучоци кон јавниот водовод, додека најмалубројни се во Желино и во Старо Нагоричане. За разлика од тоа, приклучувањето кон канализациска мрежа е генерално катастрофално ниско. Само Чашка и Лозово стојат подобро во оваа смисла. Најмногу километри локални патишта има општината Лозово, а најмалку Јегуновце.

Повторно за илустрација, Македонија како држава располага со вкупно 13.182 км категоризирана патна мрежа (состојба од 2002 година), од кои 957 км магистрални, 3.623 регионални и 8.394 км локални патишта. Само 208 км се автопатишта⁴. Патиштата од макадам се употребувани најмногу во руралните средини, во новоформирани населби како дел од урбаните центри и во туристички места со неурбанизирани комуникации. Во периодот од 1998 до 2002 г. должината на овие патишта бележи мал пораст (од 1.123 на 1.214 км). Сличен тренд се бележи и за километрите на земјени (локални) патишта, каде новоформираниите локални самоуправи покажуваат успешност во обезбедувањето средства за вакви патишта од централната власт⁵.

3 Исто, стр. 22.

4 УНДП, „Социоекономски диспаритети меѓу општините во Македонија“, УНДП и Министерство за локална самоуправа, ноември 2004, стр. 69

5 Исто, стр. 71

Јавниот (практично автобуски) превоз прикажува различни трендови во различни населени места. Практично, тој е во опаѓање во, на пример, Крива Паланка (од 0,42 во 1998 на 0,33 во 2002) и во Битола (од 3,37 во 1998 на 0,53 во 2002), но затоа тој е во пораст во Тетово (од 3,22 во 1998 на 12,87 во 2002) и во Скопје (од 0,61 во 1998 на 0,78 во 2002)⁶.

Општина	Редовни осн. училишта	Ученици по наставник	% на деца од 7 до 14 год. во осн. училиште	Стапка на писменост на лицата над 10 години	Јавни трошоци за образов. по жител
Могила	10	12	87,3	93,5	1.516
Долнени	20	13	101,2	93,4	3.274
Старо Нагоричане	13	8	98,6	87,6	4.702
Чашка	3	16	90,4	95,2	6.476
Желино	17	17	90,6	95,8	2.784
Теарце	8	16	84,8	95,1	2.519
Карбинци	10	13	97,2	86,4	0
Лозово	5	14	95,7	93,2	3.432
Конче	6	14	83,6	94,1	2.376
Сарај	14	15	93,6	96,0	1.486
Јегуновце	10	15	99,0	96,3	2.725

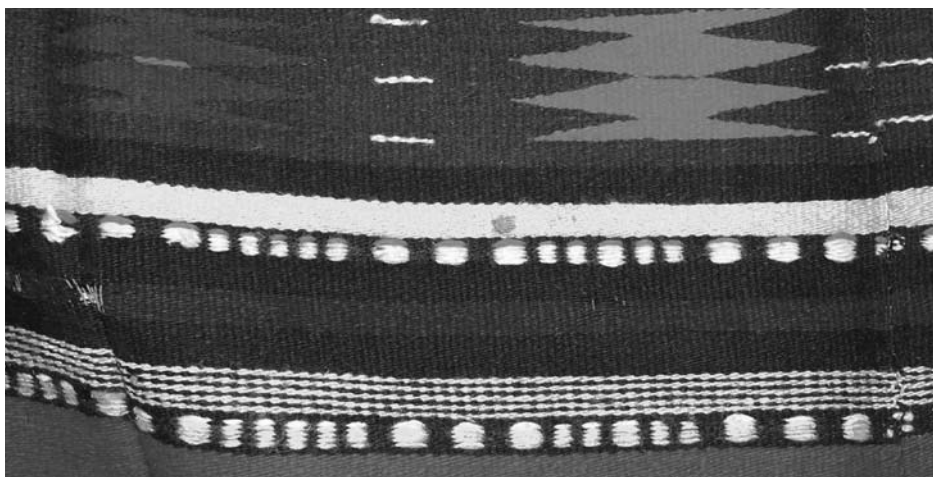
Податоците од општината Старо Нагоричане повторно потврдуваат дека населението старее, дека бројот на учениците опаѓа, обратнопропорционално со трошоците за образование по глава на жител. Евидентно е дека степенот на прикажаната писменост е врзан со просечната старост на жителите на општините.

⁶ Исто, стр. 72

Општина	Активни деловни субјекти	Стапка на невработ. (% од работн. сила)	Стапка на невработ. на млади	Долгорочна невработеност	Јавни претприј.	Граѓански организ.
Могила	49	30,3	66,6	89,8	0	1
Долнени	59	75,9	92,2	91,2	1	3
Старо Нагоричане	24	35,5	75,0	88,0	1	3
Чашка	24	40,5	70,8	88,9	1	94 (?)
Желино	137	79,4	92,1	84,6	1	0
Теарце	142	62,3	84,2	87,5	2	0
Карбинци	41	47,0	64,6	100,0	1	0
Лозово	27	46,2	74,6	83,6	1	0
Конче	50	15,9	51,4	73,7	1	0
Сарај	188	63,1	86,2	94,0	1	29
Јегуновце	74	52,7	74,0	87,4	1	0

Интересно е што општините Сарај, Теарце и Желино имаат евидентирано најголем број активни деловни субјекти. Сепак, секаде стапката на невработеност, особено кај младите лица, е мошне висока, исто како и кај долгорочната невработеност.

4. Состојба во општините

4.1. Развојни иницијативи (проекти, програми) кои се реализирани во општините, нивно финансирање и на чија иницијатива

Речиси во сите општини кои беа опфатени во ова истражување се реализирани одредени проекти, и тоа најчесто во областите:

- ▶ изградба на водовод и канализација;
- ▶ изградба или поправка на локални патишта;
- ▶ санација на училишните објекти.

Покрај ова, биле остварени и други програмски активности, но со помала фреквентност. Имено, станува збор за активности насочени кон:

- ▶ изградба на спортски игралишта (5 општини);
- ▶ пошумување (5 општини);
- ▶ реализација на едукативни програми во рамките на училиштата (6 општини);
- ▶ интервенции во општинска зграда (3 општини);
- ▶ интервенции во здравствен дом (2 општини);
- ▶ култура (2 општини);
- ▶ друго (печатење информатор, проекти на ГО, улично осветлување, обуки и сл.).

Но, евидентни се и случаи кога во одделни села, последниве години, не се регистрирани никакви активности насочени кон подобрувањето на условите на одделни сегменти од животот (види анекс табела 1 за *Реализирани проекти на фокус-заедници*).

„Јас дојдам од село Сливник оддалечено 13 км од Велес. Тоа е село кое има бројни проблеми заради кои во повеќе наврати сме барале помош, но нишу еднаш не сме добиле, нишу сме биле примени на разговор во општината. Единствено што во 2006 година добивме 30 вреќи цемент за градење на селската чешма“. Со оглед на условите, со резултатна соговорничка истакнува дека нормалното одвивање на живото е доведено во прашање: „Кал, нема канализација, водоводот е застарен, има лоша инфраструктура - каласирофална. До училиштето децата одат пеш и со автобус. Нагстина семејства се соочуваат со елементарни потреби. Срамота, а живееме во 21. век“.

Инаку, општ впечаток е дека реализираните развојни програми и проекти не се дел од некој глобален развоен концепт на владата или некоја поопшта стратегија, туку во поголем дел биле резултат на иницијатива на граѓаните (со самофинансирање) и на лобирањето на локалната власт.

„Проекти тешко добиваме, зашто нашето село е во најзаостанатиот крај, меѓу Тешиво и оштината Желино. Тие (власта) малку водај смејка за селото.“

Во овој контекст **посебен придонес имаат дадено и различни домашни и странски донатори**. Во зависност од областа во која се реализирани проектите, може да се забележи дека нивното **финансирање** е обезбедено од различни извори. Така, во однос на сегментот водовод и канализација, најчесто средствата биле обезбедени преку самофинансирање и општината, но и од средства на други субјекти и програми (МЦМС, ЦИП, КАРДС, Светска банка, УСАИД, ТИКА и др.). Индикативно е што од страна на државата на овој план е интервенирано само во два случаи (Карбинци - Фонд за магистрални и регионални патишта и Теарце - Министерство за земјоделство). Што се однесува до програми поврзани со подобрување на патната мрежа, во најчест случај средствата биле обезбедени преку програмите КАРДС, АМПЕП, СИДА, преку Светска банка, УНДП, а во еден случај и преку Фондот за магистрални и регионални патишта.

Во финансирањето на образовните програми, покрај странските донатори (Холандска влада, УСАИД, СБ, Швајцарска агенција за обнова и развој, ИОМ-НДЦ, КАРДС, АМПЕП, ФИООМ, УНИЦЕФ и др.), само во еден случај како финансиер се јавува и Министерството за образование (види анекс табела 2 за финансиерите на наведените иницијативи или проекти, табеларно прикажано).

4.2. Предности на општините

Се забележува дека **перцепциите на соговорниците од фокус-групите за предностите на нивната општина не се разликуваат во голема мера**. Имено, според нив, она што нивната општина ја прави атрактивна во однос на другите може да се сведе на следново:

- ▶ здрава животна средина и природни убавини, како предност за развој на селскиот туризам;
- ▶ развој на земјоделството и сточарството;
- ▶ преработка на еколошки здрава храна.

Но, покрај ова, некои од општините како своја предност ја сметаат и *добрајта позиционираност на општината, добрајта инфраструктура, културнојто бојатство, добријте етнички односи, младата квалификувана работна сила* и сл. Меѓутоа, овие предности сè уште не се искористени како ресурси, а главно вината за тоа се лоцира во **лошата економска политика која ја води државата**, односно *немањето стимулативна кредитна политика која би дала поддршка за малиот бизнис*.

„Не добиваме нишу вештачко ѓубриво, нишу семе, нафтајта е скапа..., а од продажбата на производи се добива малку. Нема сметка земјоделецот да работи“.

„Проблемот е во кредитирањето. Хипотекијте ни се проблем. Ова е предизвик за државата ако сака рурален развој, а не само декларативно да се залага за тоа. Имотот не ви се признава, а знаењето или програмата со која аплицирате не се важни. Има високи камати и сл. Сејто тоа претставува пречка за руралнијте средини. Затоа бизнисот се претрла во тргојта, а не во селото“.

„Туѓиној, овошјето, дрвната индустрија кај нас имаат перспектива. Проблемот е што нема можност за кредитирање. Која банка дава средства на земјоделец? Нашиот имот то сметам за безвреден. Кога нема хипотека, нема и кредит“.

Исто така, дел од проблемите се идентификуваат и во *менталитетот* на населението, особено во однос на *културата на живеење како услов за развој на селскиот туризам*. Се забележува дека природната убавина самата по себе не е доволен услов за развој на ваков вид туризам. Посебно како проблем се наведува непостоењето свест за грижа околу хигиената во селата.

„Ние не се трижме дали е чисто или не. Не е доволно природата да биде убава. Кога ќе дојдат и ќе видат колку и каде то флеме ѓубрејто, никој нема да сака да останат. Гледајте, сè е прекриено со пластика“.

И покрај тоа, некои фокус-заедници имаат огромен **потенцијал за развој на туризмот и рекреацијата**. Тука спаѓаат Старо Нагоричане со одредени знаменитости од национално значење (ловциските терени, Пелинце, Кокино, локалните манастири и цркви, историските паметници), Сарај (со Матка, манастирите, рекреативното езеро Треска и сл.) и селата од околината на Прилеп за туристичко-рекреативни активности. Забелешка е дека за некои од културните споменици и природните атракции, *иако се под државна надлежност, тие не се заштитени, одржувани и промовирани онака како што би требало* (види анекс табела 3 за предностите, проблемите по општини и регионалните проблеми).

4.3. Проблеми на општината

За соговорниците од фокус-групите животот на село е обременет со **бројни проблеми** кои имплицираат *шешок животи, зголемена миграција, неперспективност*. Како **клучни проблеми** кои го определуваат квалитетот на животот на село посебно беа издвоени:

- ▶ лошата инфраструктура;
- ▶ нецелосната покриеност со водна мрежа што е причина да се користи вода само за техничка намена;
- ▶ немањето канализација.

„Ние живееме во 21. век, а немаме основни работи - пати и канализација. Ние не зборуваме за економски проблеми, туку за егзистенцијални...”

„Не бараме фабрика, не бараме вработување, зборуваме за елементарни работи: пати, канализација и вода”.

Во овој контекст како **„заеднички”** проблеми се истакнуваат и следниве:

- ▶ високиот процент на невработени што влијае врз natalitetot;
- ▶ нерешениот статус на градежното земјиште, кое би требало да се додели на општините;
- ▶ недостасува иницијативност и обучен кадар;
- ▶ Законот за третирање на природните богатства, како и неповолности од системски решенија кои имаат трајни последици за животната средината;
- ▶ недостапност на здравствените услуги;
- ▶ нема спортски објекти и игралишта;
- ▶ нема хидросистеми за наводнување;
- ▶ диви депонии и неорганизирано отстранување на губрето;
- ▶ ниска еколошка свест на граѓаните.

„Кај нас има население со мал досед, на пример 5-6 хектари лози или безземјаци, а има 15.000-16.000 хектари обработливо земјиште кое е дадено на концесии на неколку фирми. Не е правилно наведена поделбата на земјиштето. Ние како општина имаме приложено програма до Владата во која бараме од земјиштето сите социјални случаи да добијат по 5 хектари, а досега немаме одговор.”

Токму овие проблеми, за соговорниците, се причина што речиси **во ниту едно село, односно во споменатите општини, нема никаква приватна иницијатива за**

инвестициски вложувања. Поточно, *единствен „бизнис“ кој еџисџира во селошџо е бесџравнашџа сеча на дрџва*, што резултира со целосно оџолување на околншџе шуми. Иако жителите на селото (Желино) се свесни дека се работи само за лична корист на поединци, постои оправдување за ваквите активности, бидејќи:

„Заради сиромашџијашџа во селошџо, не може секој да си купи дрџва за во зима“.

(Види анекс табела 3 за предностите, проблемите по општини и регионалните проблеми).

4.4. Регионални проблеми

Секако, дел од проблемите се одраз на нерешени регионални прашања. Оттаму нивното решавање претпоставува вклучување поширок круг на актери. Како регионални проблеми, учесниците во фокус-групите ги идентификуваат:

- ▶ развојот на земјоделството;
- ▶ никаков развој на стопанството и невработеноста;
- ▶ експлоатацијата на мермерот;
- ▶ лошата инфраструктура;
- ▶ проблеми со водоснабдувањето;
- ▶ проблемот во снабдувањето со електрична енергија;
- ▶ каналот Калиманци;
- ▶ недефинираниот статус на неизграденото земјиште;
- ▶ немање сигнализација на патот;
- ▶ постапката според која се доделува земјоделското земјиште;
- ▶ начинот на кој се стопанисува со шумите и со водите.

“Ова е џроблем за нашашџа оџшџина и за реџионошџ. Државашџа да џо оџсџаџи земјишџешџо на оџшџинишџе, а земјоделцишџе да џо обрабошџувашџ. Тоа ќе џо заживее месџошџо. Подрачнишџе единици да џо џоделашџ со оџлед на џолеминашџа на оџшџинашџа. Тоа да се најрави, џа ќе може да се обезбеди еџзисџенција. Сеџа шџаа земја ја добија луѓе кои немаашџ врска со оџшџинашџа, а ние сме надничари“. (Конче - џраѓани)

„Реџионалношџ џашџ кој џоврзува 4 оџшџини 50 % е џошџов, но шџребаашџ доџолнишџелни средсџтва, а е особено важен за развој на реџионошџ. Тоа е меџуоџшџински џашџ“. (Карбинци - лидери)

Проблемот со големиот број **самци**, т.е. млади луѓе кои не склопиле брак и кои живеат во овие фокус-заедници е особено изразен во Долнени и во Старо Нагоричане. Најголемиот дел се самци од машки пол кои тешко наоѓаат лица од женски пол заинтересирани да основаат семејство во рурална средина. Овој факт (заедно со миграцијата на младото население) е еден од главните причини за *оѓаѓање на нашалишето* и *намалување на населението* во овие средини. Мора да се нагласи дека вековите коментари беа слушнати и во други места каде се одржаа фокус-групите.

(Види анекс табела 3 за предностите, проблемите по општини и регионалните проблеми, табеларно прикажани)

4.5. Улогата на општината во надминувањето на проблемите

Според ставовите на соговорниците во фокус-групите, **доминантна е позитивната перцепција за улогата на општината во доменот на нејзините надлежности**. Овој став го споделуваат претставниците на *речиси сите села*, независно од нивниот статус - граѓани или лидери. *Исклучок* од ова се забележува само кој соговорниците *од Желино, од Теарце и од Конче* кои беа повоздржани во давањето оценка за тоа дали улогата на општината е повеќе позитивна или негативна.

Недостатокот на финансиски средства е проблем кој го *оѓраничува* работењето на општината. Инаку, **сите општини сè уште немаат формирано свои канцеларии за развој, ниту пак визии за локален развој**, во некои од фокус-групите на граѓани воопшто немаа таква информација. Инаку, **информирањето** за актуелните случувања во општините најчесто се остварува преку **соопштенија** закачени на огласни табли или на вратите на блиските дуќани и преку месните заедници. Само во една од општините (Јегуновце) се публикува *лодигшен информатор* во кој се содржани позначајни информации за она што е актуелно во општината, а *веб-страницата*, како начин за информирање, ја користи општината Прилеп. Во секој случај, **информирањето е проблем за граѓаните**, посебно заради фактот што општините немаат ниту своја радиостаница преку која навремено би се доставиле потребните информации до граѓаните. Можеби и затоа учесниците во фокус-групите на граѓани упатуваат критики на моделот на комуникација меѓу граѓаните и локалната власт.

„Нема никакви информации за проблемите. Граѓаните стануваат интересни за општината само во време на избори. Во меѓувреме никој не се интересува за нас“.

Во оваа смисла се констатира дека *недостигувачи форми на консултација* со населението или *каков било облик на комуникација* за прашања кои подеднакво ги тангираат сите жители на овие села.

Секако, има и спротивни искуства. Имено, постои задоволство од степенот на комуникација и начинот на кој се обезбедува навременото информирање (Карбинци).

4.6. Визија за развој на општината

Само мал дел од учесниците во фокус-групите граѓани (Јегуновце, Карбинци) се запознаени со фактот дека е донесен документ во кој се дефинирани правците за развој на општината. Другите ја немаат таа информација, ниту пак биле вклучени во некоја од фазите на идентификување на можните цели за развој.

Секако, одговорите на ова прашање за фокус-групите граѓани е во извесна смисла детерминирано со степенот на нивната информираност, односно констатираната комуникациска некоординираност на релацијата граѓани-општина. Така, сосема логично на ова прашање најконкретни одговори даваат претставниците на општините од фокус-групите лидери, односно тие имаат подетални информации за тоа што се случува на овој план.

Инаку, учесниците во фокус-групите кои имаат сознание за постоењето на еден ваков документ, сепак изразуваат скептичност во однос на можноста да се реализираат утврдените цели.

„Постои визија за локален развој во која се дефинирани правциите и приоритетите. Ама што ќе се оствари од тоа, ќе видиме“.

„Развоен план има, но само на харџија“.

4.7. Улогата на месната заедница во општината

Евидентно е дека во сите фокус-групи постои согласност дека МЗ има клучна улога во координацијата на активностите и информирањето меѓу локалната власт и населението во селата. Иако со процесот на децентрализација статусот на МЗ не е дефиниран, сепак граѓаните во нив препознаваат актер кој може да ги мобилизира и артикулира интересите на месното население. Ваквата констатација е заедничка и за фокус-групите граѓани и за фокус-групите лидери.

„МЗ се активни и главно комуникацијата со општината оди преку нив“.

Праксата покажува дека месните заедници во своето функционирање се соочуваат со бројни проблеми (немање простор и кадар, необезбеден надомест за ангажманот, немање жиро-сметка), што доведува до нивна маргинализација. „Вината“ за тоа соговорниците ја лоцираат во законските решенија според кои таа не е утврдена како правен субјект. Токму тој факт ја попречува да биде активен субјект кој ќе може ефикасно да ги извршува своите функции. Во овој момент се забележува дека месните канцеларии повеќе функционираат на волонтерска основа и на снаодливоста на претседателот на месната заедница.

Исто така се истакнува дека нерегулираниот статус на месната заедница остава простор нејзиното работење да биде детерминирано од волјата и подготвеноста за соработка на локалната власт. Игнорантскиот однос, според претставници на ФГ граѓани, доведува до неинформираност на населението и оневозможување на МЗ да даде активен придонес во остварувањето на политиката на општината.

„Со ваквиот игнорантски однос, општината, односно градоначалникот, целосно ја прескокнува месната заедница, а со тоа МЗ и локалното население се постојно исклучени од збиднувањата во селото“.

„Овде се траги, се руши, ништо не не прашува дали се согласуваме или не. Дури слушаме дека градоначалникот сака да ни ги земе печатите, за да не постоиме повеќе“.

„Се шера по старо колку што може, имавме просторија што беше донација од индивидуални лица, но сами постојувале како што знаеме. Кога треба да кренеме два прста, тогаш не викаат. Па нештоа треба да одат преку некои луѓе, а во принцип тоа треба да бидат од МЗ.“

Затоа во оваа насока се предлага законска интервенција со која ќе им се обезбеди поголема самостојност на МЗ (своја жиро-сметка и обезбедување услови за работа) со што месното население ќе ја добие својата карика во вклучувањето во процесите на ниво на општина.

„Да се дадат појасметки од општинската сметка за финансирање на МЗ и да се хонорира активноста на луѓето кои ќе работат во МЗ, затоа што никој веќе не сака да волонтира. Друг извор за финансирање би бил од здружението на ткунопроизводителите. Имаат потреба за формирање база на податоци со цел веродостојно да се издаваат шперди за семејната и материјалната состојба“.

4.8. Процесот на децентрализација - (не) доведе до подобрување на работата на општината

Генерален е впечатокот дека времето е прекратко за да се даде релевантна оцена за ефектите на процесот на децентрализација. Меѓутоа, сепак постои согласност дека овој процес има, пред сè, големо значење за помалите селски општини чии интереси и специфики ја губеле својата автентичност во рамките на големите општини.

„За 50 години во овие 23 села не било дадено ништо. Сега руралните општини се видливи“.

„Еве, јас бев претставник во општинското собрание на Штир и може да ви кажам дека имавме конкретна иницијатива да се купи помпа за вода и за таа инвестиција собранието требаше да обезбеди само 3.000 марки, но за жал бев надгласан од колежите прашеници кои сметаа дека поголем приоритет имаа завесиите во матичната служба во Штир“.

Во овој случај, гледано споредбено, се манифестира извесна дивергентност во одговорите меѓу фокус-групите граѓани и фокус-групите лидери. Поголем степен на воздржаност се регистрира кај граѓаните. Имено, за дел од граѓаните дискутантите промените се случиле само формално и во поголем степен тие манифестираат незадоволство од оствареното во нивната општина. Проблемот тие го лоцираат и во обемот на финансиски средства со кои располага општината што директно влијае на можноста ефикасно да се реализираат надлежностите на општината. За разлика од нив, лидерите на оваа општина позитивно ги вреднуваат ефектите на процесот на децентрализација, но и предлагаат извесни промени во надлежностите со што би се зајакнала самостојноста на општината.

„И штоа што то имавме, пројадна, нејашивно е искусливо. Ојштинаа нема средства, децентрализирано е штоа што не вреди, штоа што вреди, то задржала државата“. (корисници)

„Не сме задоволни. Само формално се случуваат промени. Кога нема вработени, нема ни средства да се финансираат надлежностите на ојштинаа“.

„Еве, мојот маж има програма да вработи луѓе, но помош од ојштинаа не добива. Нема никаква стимулација или олеснувања. Нема амбиент за бизнис“.

„Промената во оваа сфера се забележува само во именувањето и разрешувањето на директориите“.

„Луѓето се задоволни бидејќи ојштинаа доби интеренции за некои работи кои досега беа под државна капа. Се врши најлата на даноци кои досега ги правела УЈП, па сега ќе има подобрена процена и најлата“. (лидери)

„Кога Моџила стана ојштина, задоволството е појолемо, бидејќи луѓето имаат каде да се обраќаат“. (лидери)

„Добар, храбар чекор се направил од страна на претходната влада да се доделуваат линеарно по милион денари на секоја ојштина, а поштоа по клуч која колку жители има“.

Во секој случај, заедничка забелешка на сите учесници во фокус-групите е дека на општините би требало да им се прошират интеренциите, особено во областа на располагањето со државното земјиште. Имено, се смета дека централизираното управување со земјиштето и начинот на кој се доделува тоа, ја става општината во пасивна положба без реална моќ да креира политика која ќе содржи развојна компонента за локалната единица. Поточно, бидејќи тоа не е во интеренција на општината, се смета дека на ваков начин земјиштето се дава под концесија на лица кои не се занимаваат со земјоделство.

„Јас сум репрезентиран како индивидуален земјоделец, репрезентацијата ме чинеше околу 100 евра, но не легам некоја корист од штоа. Се фаворизираат оние кои не се земјоделци. А штој од Златен клас (што ја користил државната земја под концесија), воопшто не е репрезентиран како земјоделец“.

Како дополнителен проблем се наведува и фактот што сите општини немаат еднаква почетна основа и не можат подеднакво да ја следат планираната динамика на процесот на децентрализација. Во таа насока се предлагаат дополнителни критериуми во распределбата на финансиите, со што би се обезбедил поттик за неразвиените општини.

„Се вие дека мали локални самоуправи, како што е нашата, не можат да функционираат, ние со овие средства реално немаме начин да функционираме. Ќе мора државата да одреди некои критериуми - неразвиени општини и сл., врз база на кои ќе ја прави прераспределбата... Лозово се одвои од Свети Николе, но на времето капиталниште инвестиции и трагби беа таму, ја финансирањето ја следи таа логика, ја Лозово село е занемарено. Ограничени сме со приходите од комуналните такси, персонални даноци итн.“

Во овој контекст, проблем кој го актуелизира зголемениот обем на надлежности претставува кадровската неекипираност на локалната власт за да може успешно да одговори на предвидените задачи. Дел од проблемите се од финансиска природа, бидејќи недостасуваат финансии за нови вработувања и техничка опременост, но дел од проблемите се поврзани и со неможноста да се задржи обучениот кадар во помалите локални единици. Секако, генезата на овој проблем е многу покомплексна и во голем дел е детерминирана со динамичниот процес на миграција селоград, особено на стручниот кадар (види анекс табела 4 за збирните оценки за децентрализацијата, табеларно прикажани).

5. Сџејен на задоволсџво или незадоволсџво од даваџелиџе на услуџи

Несомнено, стандардот на животот на граѓаните се вреднува и преку квалитетот на услугите кои можат да ги задоволат во своето место на живеење. Секако, ова е еден од аспектите кој дава одговор на едно многу важно прашање: Колку селото во Република Македонија е атрактивно за живеење? Станува збор за неколку клучни сегменти поврзани со културата и стандардот на живеење:

- ▶ ЈКП;
- ▶ водовод и канализација;
- ▶ патната мрежа и превоз;
- ▶ електричната енергија;
- ▶ ПТТ услугите;
- ▶ образовните услуги;
- ▶ достапност на здравствените услуги;
- ▶ социјалните служби;
- ▶ катастар;
- ▶ екологија.

(Види анекс табела 5 за збирните оценки за степенот на задоволство од услугите)

5.1 Јавно комунално претпријатие

Очигледно, во половината од општините во примерокот ова прашање не е докрај решено, особено во селата, каде што организираното собирање ѓубре не е регулирано. Од оние, пак, општини (вкупно 7) кои имаат ЈКП, пет од нив квалитетот на услугата позитивно го оценуваат, додека две општини го оценуваат како добар. Посебно се напоменува дека успешноста во работата на оваа служба во одредена мера е условена од соработката со МЗ и со општинските служби. Имено, искуството укажува дека ЈКП е поефикасно кога постои координираност со МЗ. Недисциплината на граѓаните и неподготвеноста да се плати и минимално утврдениот надомест е само потврда за отсуството на свест за зедничко добро, што е предуслов за успешно функционирање на една заедница. Иако соговорниците се самокритични

и признаваат дека не ги почитуваат правилата за собирање и оставање на ѓубрето, сепак не покажуваат иницијативност нешто позитивно да променат во однос на овие свои навики.

“

„ЈКП сè уште не е формирано. Хигиената е тешка за организирање сèа, бидејќи луѓето еден на друг си го префрлаат ѓубрењето, нема дејонија. Каналиите се зацедуваат, ѓубрењето се ѓали по дворови и се фрла по каналиите. Коришото на реката се раскопува”.

“

„За ова сме виновни и ние трајаниите со нашиите навики да фрламе ѓубре насекаде, но и да не ги ѓлаќаме редовно сметките. Има луѓе што навистина немаат услови да ѓлаќаат, но има и такви што знаеме дека имаат ѓари, а сепак не ѓлаќаат”.

“

„Секој фрла како сака. Нема начин да го казниш. Тие од комуналното си работат, ама ние не внимаваме”.

Очигледно, кај соговорниците постои декларативна загриженост за ѓубрето и начинот на кој се постапува со него, но реално нема свест за одговорноста на секој поединец во обезбедувањето услови за чиста и здрава средина. Исклучок е едно од селата во кое постои добра соработка меѓу населението и развиено чувство на заеднички дух. Станува збор за селото Мелница во кое дискусантите го потенцираат позитивното искуство од начинот на кој функционира јавното комунално претпријатие. Всушност, локалното население преку редовното плаќање на надоместокот успева да го организира носењето на ѓубрето од нивното село.

“

„Во Мелница ѓостои одлична соработка со јавното комунално претпријатие, но и ние жиѓелиите сме дисциплинирани”.

5.2. Водовод и канализација

Според оценките, соговорниците констатираат различни искуства и проблеми во однос на квалитетот на овие услуги. Во секој случај, недоизграденоста на водоводната и на канализациската мрежа е сè уште проблем за повеќе села. Забелешки беа искажани во однос на квалитетот и исправноста на водата за пиење. Фактот што станува збор за приоритетна потреба за населението, дел од дискусантите апелираат за итно решавање на овој проблем.

“

„Нам ни е скапо да коѓаме бунари со вода со сомнителен квалитет, како и да ѓлаќаме сметка за кориснење на ѓумјата што ја црпи водата. Овој ѓроблем е ѓриоритетен во денешно време”.

5.3. Патна мрежа и превоз

Секако, и овој проблем се јавува како акутен за локалните заедници учесници во фокус-групите, посебно за селата, кои не гравитираат кон поголемите градови. Како лоша состојбата на овој план ја оценуваат соговорниците од општините: Старо Нагоричане, Могила, Желино, Долнени, како и некои од селата околу Велес. Во однос на овие општини, единствено како позитивен пример се издвојува општината Карбинци, чија патна мрежа, според учесниците во фокус-групите, ги задоволува потребите на населението. Несомнено станува збор за еден клучен параметар во валоризација на одредена област како потенцијал за локален развој. Поточно, решената инфраструктура ги прави достапни сите други услуги и претпоставки битни во планирањето на економскиот развој. Лошата патна мрежа за поголем дел од соговорниците е причина за нерешениот превоз, проблем во обезбедување организиран превоз на учениците до училишните објекти, тешкотии во пристапот до здравствените услуги (организирање итна помош) и сл.

„Не дај боже некој да е болен. Ако не дојде булгожерош да го исчисти снегош, ние сме ошсечени. Минашата година еден човек почина, бидејќи не можеше навреме да стигне до Велес“.

Што се однесува до превозот, овој проблем најголем број од општините го решиле со приватни превозници, чија услуга генерално се оценува како задоволителна. Дури и во случаите каде што има организиран јавен и приватен превоз истовремено, предност му се дава на приватниот превозник (на пример, Јегуновце). Сепак, можноста да се користат вакви услуги, според соговорниците, е условена со постоењето патна мрежа. Поточно, се наведува дека ниту еден превозник не е подготвен да ги покрие овие релации.

„Нема ѝаш. Кој сака да вози?“

5.4. Електричната енергија и ПТТ услугите

Може да се забележи дека во дискусиите доминантни се критиките за квалитетот на напонот на електричната енергија, односно честите осцилации, кои го доведуваат во прашање безбедното функционирање на електричните апарати.

„Најонош на струјања не е иш во сите села. Често се расипуваат апаратише“.

Инаку, во овој контекст беше потенцирана скапата цена на чинење на електричната енергија што е причина населението сè повеќе да се ориентира на други енергетски извори.

Во однос на ПТТ услугите, преовладуваат позитивните оценки, но и во овој случај како проблем се истакнува редовното плаќање на телефонските сметки. Всушност, генерална е забелешката дека цените на сите услуги се релативно високи со оглед на куповната моќ на населението. Дискутантите признаваат дека нивните сограѓани сè почесто не се во можност редовно да ја плаќаат оваа услуга и дека „масовно ги ошќажуваат телефоните“.

5.5. Образовни услуги

Забелешки се констатирани и во однос на образовните услуги кои ги задоволуваат граѓаните во овие локални единици. Со децентрализацијата се актуелизираа, во однос на овој сегмент, бројни аспекти кои секако имаат своја рефлексија врз квалитетот на образованието кое го добиваат децата. Станува збор за финансирањето, превозот, греењето, исплатата на плати на вработените и сл. Посебно како проблем во речиси сите селски заедници се наведува состојбата на училишните згради кои се запустени, нереновирани, неопремени со сето она што го бара современото образование.

За разлика од ова, наставните програми и способноста на кадарот вклучен во образовниот процес соговорниците ги оценуваат со повисоки оценки. Несомнено за учесниците примарен проблем во образованието е достапноста на образовните институции, додека квалитетот на наставата има секундарно значење.

Но, како проблем се наведуваат потешкотиите кои го следат продолжувањето на школувањето по завршувањето на осмото одделение. Имено, за да се продолжи со средно образование, учениците треба секој ден да патуваат до поголемите населени места во зависност од тоа на што сакаат да се запишат децата. Ова го актуелизира проблемот како да се патува секој ден, особено зиме, како и „дојволнишелнише финансиски средства за сокојдневношо патување“.

Посебно како проблем се потенцира студирањето кое е скапо за финансирање и ги става децата од селото во дискриминирана положба во однос на градските деца.

„За студирање да не зборуваме. Минимум се потребни 150- 200 евра месечно. Со кои пари може да се студира или да се оди секој ден во град за средно? Јас сум млада, сакам на факултетот, кој ќе ме финансира? Не можам да елизитирам таму. Ни минималните потреби таму не може

„Да ти задоволиме. Сити млади љегаат како да најдат доболнишелни средства со работа, но што е шешко“.

5.6. Здравствени услуги

Општата состојба во здравствениот систем се одразува и на локално ниво. Приватизацијата на примарното здравство и процесите кои го следат овој процес секако влијаат на извесната конфузија во ставовите на соговорниците за состојбите во оваа сфера. Всушност, во поголемиот дел од селата, кои беа во примерокот на ова истражување, сè уште не е обезбедена здравствената услуга. А, доколку ја има, тоа не е редовна, односно нема смени, ниту дежурен лекар. Стоматолошките услуги исто така не се обезбедени во сите села. Инаку, во оние места каде што функционира приватното здравство, дискутантите позитивно ја оценуваат нивната услуга, наспроти услугата што ја обезбедува јавното здравство.

Во селата во кои не функционираат амбулантите, населението е упатено здравствена услуга да ја побара на друго место. Во тој контекст, повторно, беше спомната лошата комуникација, која дополнително создава проблеми во задоволувањето на здравствените потреби, посебно во случаите кога е потребна итна помош. Во таа смисла се апелира барем некое основно ниво на здравствени услуги да бидат обезбедени во поблиските села или во општината. Според нив, на ваков начин ќе се рационализира времето на населението, а и ќе се добие навремена здравствена услуга.

„Потребна е лабораторија, стоматолог и еден доктор за основни прегледи. Потешките случаи нека одаат во Штип“.

„Проблем е работното време. Нема човек постојано. Да ти се зголеми крвниот притисок, нема кој да мери, или ако треба итна помош“.

5.7. Социјална помош

Во однос на социјалните служби, беа искажани различни искуства, но главно негативни. Станува збор за субјективни искуства. Забелешките се однесуваат, пред сè, на неефикасноста во нивната работа, како и на некоректноста на службениците. Главно овој вид услуги се добиваат во рамките на подрачните единици, така што во помалите општини овие служби ги нема.

„Како ти ѝотодивше! Моментално е хаос во ова институција. Не се знае кој оди од нив на терен, а кој издава документи за колку време“.

5.8. Катастар

Главните критики на соговорниците, без исклучок, независно за која општина се работи, беа фокусирани на катастарот и неговата неажурност во работата. Токму проблемите во инвестирањето и незаживувањето на приватната иницијатива, делумно, дискусантите ги лоцираат во неефикасното работење на оваа служба. Според нив, проблемот на денационализацијата и нерешавањето на статусот на недвижностите се клучни за поттикнување на стопанскиот развој на општините.

„Со катастарот треба проблемот да се реши генерално. Ова е приоритетот, особено за селските општини“.

„Најголем проблем за овие 15 години е што што во продажба не е пуштен нишу еден плац. Се што што е причина за необработка на големите земјишни површини кои би можеле да ги искористат невработените“.

5.9. Екологија

Заштитата на човековата околина како проблем ја препознаваат сите учесници во ФГ. Единствени се во ставот дека постои ниска свест за тоа како треба да се однесуваат граѓаните кон природата. Иако сите во разговорот како предност ја истакнуваат убавата и еколошки чистата околина на нивното место на живеење, што е еден од потенцијалите за локален развој, сепак тие признаваат дека *„неодговорно се однесуваат кон средината во која живеат“*. Според дискусантите недисциплинираните граѓани се јавуваат како главни загадувачи.

„Најголеми загадувачи се самите жители кои не водат сметка за загадувањето на околината“.

Фактот што во моментот нема индустрија, во поголем дел од селата, учесниците иронично забележуваат дека кога нема стопанство, нема зошто да се грижат за евентуални загадувачи, односно ваквиот проблем е минимизиран.

„Нема индустрија за да има загадувач“.

„Никој не работи, кој ќе загадува?“

Но, сепак во дискусијата беа посочени неколку поголеми загадувачи кои со својата работа директно го загрозуваат здравјето на населението во тие области. Поточно, во овој контекст, посебно беа апострофирани како загадувачи фирмите Силмак (Јегуновце), Бонум, преку киселината што ја испушта (Старо Нагоричане), агрокомбинатот Џумајлија, бидејќи испушта киселини при миеење во фазата на преработка на грозјето (Лозово), цигланата која испушта мазут (Лозово), приватните свињарски фарми (Карбинци и Мелница), како и бројните диви депонии, кои ја кријат опасноста од заразни болести опасни за здравјето на човекот.

Во таа смисла, граѓаните апелираат за побрзо решавање на проблемот со дивите депонии, како и поголема одговорност на локалната власт во давањето на еколошката согласност за работата на секоја од фирмите кои со својата работа може да доведат до загрозување на здравјето на човекот и неговата околина.

„Не се води тржица за живојната средина. Нема правило каде може да се отвори фирма или фарма кои можат да го зајрозат нормалното живеење“.

Во оваа смисла, за дел од дискутантите нерегулирањето каде може да се градат штали за чување стока во населено место комплетно го доведува во прашање нормалното функционирање на околните семејства кои живеат во близина. Имено, нерегулирањето на ова прашање, според нив, го оневозможува нормалното живеење. Во таа смисла се истакна дека овој проблем треба брзо да се реши, а инспекциските служби да покажат поголема ефикасност во работата.

„Мора што да се регулира надвор од тргошти“.

„Не може во 21 век меѓу селските куќи да се тргаат големи штали. Вака живошти ни го прават шежак и нејоднослив“.

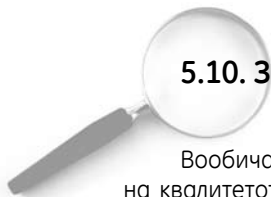
Во оваа смисла, се предлагаат проекти за едукација на населението, како и евентуални санкции, а со цел да се дисциплинира населението како да се однесува со губрето и со природната околина.

„Јас сум од Хрватска. Тука дојдов заради сојузот. Сè ми се дојда, но нехиената и лошите хиенски навики на моите соседи се тлавната причина зошто сакам да се вратам назад. Иако разговарам со соседите и им објаснувам дека треба сите заедно да се тржиме за хиената на село, сепак нема разбирање“.

Исто така, се забележува дека и минималниот износ што треба да го платат граѓаните како надомест на ЈКП за собирањето на ѓубрето, не се плаќа редовно.

„Правите сè што е во нивна можност, но реално се ограничени. Ние сме недисциплинирани и без пари. На нив не им е лесно. Со која плата ќе плаќаме? Сите денари за некој е пара. Како ќе се одржи приватизацијата ако ние не ги покриваме трошоците?“

5.10. Задоволство од давателите на услуги

Вообичаените забелешки кои се даваат за давателите на услуги се однесуваат на квалитетот и исправноста на водата за пиење, осцилирањето на напонот што предизвикува расипување на домашните електрични апарати, јавниот превоз, постоењето на службите на министерствата и на катастарот само во поголемите населени места и сл.

„Квалитетот на водата е проблематичен. Најмногу на стругата не е сè во сите села. Често се расипуваат апаратите“.

„Јавниот превоз не ги задоволува потребите на граѓаните. Општината, иако има интереси, на тој план сè уште не направила нешто јасно. Приватниот превоз е добар.“

Како подобри, односно со повисоки оценки беа оценети услугите на образованието (кадарот се труди, а редовно инфраструктурата и условите се во лоша состојба), приватниот превоз и телефонските услуги (во што секако не спаѓаат цените за кои се вели дека се многу високи).

Во однос на образованието, се забележува дека условите можат да се подобрат, но како основен проблем се истакнуваат потешкотиите во задоволувањето на воншколските потреби на децата.

Во сегментот здравство, состојбите се одраз на лошата и бавна реформа, бидејќи приватизацијата на амбулантите и недостатокот на финансии се причина

што не може да се добие здравствена услуга. На бројни места амбулантите воопшто не работат, па луѓето се принудени да патуваат, посебно во случаите кога е потребна итна помош.

„За секоја болест, дали е шoa трло или нешто сериозно, засега мора да се оди во Велес“.

Собирањето на губрето е насекаде голем проблем, но од различни причини. Некаде воопшто не постои ЈКП за таа намена, а граѓаните се мошне несвесни, па губрето го фрлаат насекаде, а некаде населението не ги плаќа сметките, па затоа услугата не се остварува. На места, потребата од депонии е приоритетна и во таа смисла треба што побрзо да се најдат средства за да се изградат.

„ЈКП одлично функционира, нејлаќањето на сметките ја доведува во прашање одржливоста на оваа служба. Луѓето не плаќаат придонес од 50 денари за губрето ниту сметките за вода“. (Карбинци)

„Има возило за комунален отпад, сејак сè уште граѓанине не може да се дисциплинираат да плаќаат надомест од 50 денари. Во сите села има мали депонии. Домаќинствата се јавуваат како загадувачи“.

Во селото Желино како примери за љубезно и професионално однесување беа наведени вработените во амбулантата кои се секогаш подготвени да помогнат. Добри зборови беа изречени и за полицијата во општината.

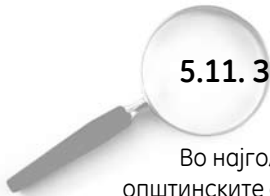
„Сигурно дека не може да ни дадат пари, но ни помагаат во она што е во нивна надлежност. Сметаме многу проблеми и потреби да ги повокуваме“.

Како најсвеж пример за разбирањето што го имаат некои даватели на услуги го наведоа Електростопанство – ЕВН, кое во последната спроведена акција за исклучување на неплаќачите, во селото никому не ја исклучиле струјата. Како што велат селаните.

„Има пошрошувачи кои имаат неогмирени сметки и по две години, но има разбирање дека има и семејства со по 10 луѓе без ниеден или со еден вработен. Немаат пари ниту за леб“.

5.11. Задоволство од вработените во општинските служби

Во најголемиот број случаи, граѓаните искажуваат задоволство од работата на општинските служби (тие се услужливи), често и од градоначалниците (трудејќи се да се апстрахираат од партиската припадност или наклонетост), свесни дека тие можат да понудат услуги само во рамките на нивните легални ингеренции.

„Нема залудно градоначалничко шреј мандаш“.

„Имавме потреба за водоводот да влезе во процедура, луѓето ни излегоа во пресреј без проблем. Градоначалничко им имаа на сите, без разлика“.

На места се потенцира потребата одоекипирање на кадарот, доквалификација, како и обезбедување соодветен простор и услови за работа. Ефикасната работа на овие служби, според присутните, во голема мера е зависна и од логистиката со која располагаат.

„Требаат нови вработувања и техничка ојременост на оштина“.

„Вистинска децентрализација е можна ако располоаме со бази на податоци, вака такаме во место. Немаме простор, опрема, нишу јојовна основа за надгледување“.

Граѓаните се согласуваат дека може подобро да биде организирана нивната работа, со што би се подобрила нивната ефикасност. Исто така забележуваат дека е потребна и поголема транспарентност во нивната работа со што ќе се обезбеди поголема информираност за актуелните случувања во општината.

Од своја страна, вработените за себе вообичаено велат дека во принцип се трудат да излезат во пресрет колку што можат. Им се помага на граѓаните да бидат упатени за некоја служба во градот, се пишуваат барања за нив, се даваат информации за дневни и административни потреби, се овозможуваат контакти со подрачни единици, пополнување на обрасци и сл.

Искажана е потребата за годишни обуки од областа на финансиите, урбанизмот, земјоделството, правната наобразба, животната средина (бидејќи законот е прилично нов). Исто така, вообичаено општините имаат малку стручни служби; сите надлежности што им припаѓаат според законот, не се целосно покриени; потребни се одговорни лица за образование, инспекциски служби, за култура, за администрирање на даноците; потребна е екипа за аплицирање и реализирање на проекти и сл.

„Недостасуваат многу луѓе, но ние не можеме да ги примиме заради недостигањок на средствва. Дури и да ги обучиме луѓето, што после што, кога финансирањето не ни е обезбедено? Ние сме иеи лица и работиме се и сеишо, а нам, на пример, ни фали човек за локален економски развој и лице за соработка со граѓанскиот сектор”.

„Секоја работа мора да помине преку традиционалните и што е непрактично. Проблем е што немаме свој инспекторат и што што служба ќе констатира дека заради немањето средствва се става во прашање извршноста”.

„На локалните власти им побарав да има барем еден хидроинженер кој ќе ни биде наш сервис тука. За поила на штока ни треба минитрант и други поволни фондови за развој, бидејќи се се врши околу земјоделството и шточарство”.

5.12. Услуги кои недостасуваат во фокус-заедниците

Учесниците во фокус-групите ги наведоа следните услуги кои **недостасуваат** во нивното место на живеење:

- ▶ отворање канцеларии на Министерството за земјоделство за полесен контакт на земјоделците со државните органи;
- ▶ обезбедување образование збогатено со нови и/или дополнителни содржини (странски јазик, компјутери, музичко училиште) чиј недостиг ги става децата од руралните средини во понеповолна положба во однос на градските;
- ▶ отворање градинки;
- ▶ обезбедување лекари (посебно дежурни), стоматолози и други специјалистички услуги (гинеколог);
- ▶ отворање амбуланта во села каде нема, а каде според бројот на жители би требало да има;
- ▶ отворање катастарски служби во функција на земјоделството;
- ▶ отворање ветеринарни служби во рамките на општината и обезбедување советници за земјоделство и сточарство;
- ▶ аптеки и лаборатории за лекарски испитувања (крв и сл);
- ▶ инспектори за лоцирање на незаконитостите во разни области (загадување, експлоатација на речни корита, градежни проблеми - дивоградби и сл.);
- ▶ креирање информативно општинско списание;
- ▶ банка, пекарница, библиотека со читалница, бензинска пумпа, спортски игралишта;

- ▶ обезбедување противпожарна заштита;
- ▶ полициска станица;
- ▶ служба за издавање документи;
- ▶ компјутерско поврзување на бројни служби за да бидат достапни и во функција на потребите на граѓаните;
- ▶ формирање на ЈКП каде нема, собирање на ѓубрето и депонија;
- ▶ дом на култура;
- ▶ редовен јавен превоз и превоз за учениците;
- ▶ добра покриеност со радио и ТВ сигнал;
- ▶ добро обучен кадар во општинската администрација.

Исто така наведен е и недостатокот на обуки и тренинзи за извршување на некои занаетчиски услуги (водоводџија, шивачки, изработка на накит и сл.), како и едукација за изработка на апликации за одредени програми, посебно во областа на земјоделството (види анекс табела 6 за услугите кои недостасуваат во фокус-заедниците, табеларно прикажани).

5.13. Директна асистенција од Владата за локални потреби

Директните асистенции од страна на државата во овие фокус-заедници најчесто се сведуваат на *средства од Фондоџ за џаџиџџа, дел од средсџваџа на џрогадениџџ Телеком кои се џџџроџени за различни намени во зависносџ од локалнџџе џџџреби (водоводи) и сл.* Други интервенции биле од итен карактер, како: деблокирање на општински сметки, (не)функционирање на амбуланти, откуп на тутунот, но и правење мостови, амбуланти, покривање штети од елементарни непогоди, конструкција на историски паметници (како Пелинце), изградба на училишни згради, донирање канти за ѓубре и сл.

Сепак, забелешка е дека немало многу директни вакви асистенции и дека Фондот за патишта не помага многу за изградба на нови или модернизација на старите патишта.

Во најава се конкретни планови за изградба на колекторска станица за регулирање на отпадните води од градот Прилеп, иако засега не се зборува за гравитирачките рурални средини.

„Државата џреба да најрави реална сондажа на џџџребиџе на секоја џџџџина и да работџи адекватно“.

5.14. Проблеми во тековното работење на ЕЛС

Според соговорниците, **бројни** се проблемите со кои се соочуваат единиците на локалната самоуправа:

- ▶ финансиски (ЕЛС добиваат само 2 % од ДДВ и од персоналниот данок);
- ▶ средствата од државата не се исплаќаат навремено;
- ▶ се блокираат сметките на ЕЛС заради обврските кои се пренесени, а не и средствата за нив;
- ▶ просторни;
- ▶ мала кадровска екипираност;
- ▶ мешање на ингеренциите меѓу државната и локалната власт;
- ▶ давање земјиште од страна на државата под долгогодишни концесии, со што комплетно се одзема можноста за економско планирање и развој, а локалната самоуправа воопшто не се консултира за тоа;
- ▶ узурпација на земјиштето од страна на поединци;
- ▶ земјоделците не се регистрирани како такви за дејноста;
- ▶ се дополнува листата на даночни обврзници, собирањето данок на имот е отежнато;
- ▶ средствата за јавните установи се недоволни, особено за училиштата кои преку општините финансиски не можат да го покријат греењето, опремата, реновирањето.

Како особено истакнат проблем во односите на локалната и државната власт е наведено нерешеното прашање со **сопственоста (владението) на градежното земјиште и концесионирањето на земјоделското земјиште**, за кои се смета дека треба да припаднат на општината. Се смета дека ЕЛС имаат многу малку реални ингеренции за да си ги решаваат самостојно тековните проблеми.

„Руралните општини треба да имаат посебни надлежности кои соодветствуваат на природата на општината. Општината треба да е сојственик на сето градежно земјиште, бидејќи тоа најдобро ѝ знае парцелиите“.

„Општината подобро знае од некој од министерствата кој е вистински земјоделец и кој би работел на земјата“.

Голема желба на соговорниците е да постојат **вистински развојни проекти** и шанси за поволни кредити за заживување на малото стопанство.

„Нас ни е досџа од обукиите како да бараме пари. За тоа треба да се трижи државната, а не само локалната власт“.

Но, не смее да се изостават и констатациите дека во некои ЕЛС месното население е *слабо активно*, не даваат свои предлози и активности, постои партиска поделеност и неслога, па затоа проектите се повеќе иницирани од луѓето од општината.

5.15. Генерална оценка на квалитетот на живеење во општината

Генерално, соговорниците покажаа чувство на разочараност и незадоволство, особено во димензиите што се однесуваат на политиката од страна на државата кон руралните краишта, која всушност недостасува. Позитивните оценки најмногу се однесуваат на природниот амбиент во кој живеат овие граѓани, иако сметаат дека тоа самото по себе не е доволно за да биде селото долгорочно привлечно за живеење. Токму во тоа лежи причината за депопулација на селските средини.

„Под просек. Ценише се зајадни, плагитише африкански, па проценетише сами. Нема капацитети, нема вработеност, нема плагити, па за какво квалитет може да се зборува?“

„Каква оценка ќе дадете Вие, ако живеете во 21. век, а немате пати за стигнете некаде без проблем, ако немате вода или канализација, ако немате амбуланца, ако не знаете каде да го фрлите ѓубрењето?“

„По 6 навечер работат само кафеанише. Надвор од тоа нема ништо. Толку од културата. Нема каде да седнеме, да дискутираме.“

5.16. Присутност на граѓанскиот активизам во фокус-заедниците

Ако се погледнат општите трендови во Република Македонија во однос на развиеноста на граѓанскиот сектор во урбаната наспрема руралната средина, може да се забележи мошне **драстична разлика**. Конкретно, според студијата на Индексот на граѓанското општество, податоците до 2003 година покажуваат дека 43,8 % од вкупниот број граѓански организации пред сè регистрирани во Скопје. Останатите организации, повторно во голем број, се регистрирани во поголемите градски центри. За жал, соодносот на урбани наспрема рурални граѓански организации е **10:1**, односно во урбаните средини има 5 организации на 1.000 жители, а во селските 0,5

организации на 1.000 жители⁷. Исто така, етничките заедници, особено албанската, е недоволно застапена во основањето и работењето на ваквите организации, ако се спореди според статистичките показатели на населението во државата⁸.

Сепак, иако официјалните податоци за овие фокус-заедници покажуваат дека постојат мал број вакви организации, лицата кои учествуваат во фокус-групите наведуваат дека постојат локални организации кои се активни во разни полиња (спорт, женски организации, хуманитарни организации, младински центри, културно-уметнички друштва, ловечки друштва, земјоделски, пензионерски и противпожарни друштва и сл.). Како продукт на соработката на општината со некои од нив, се донесените ЛЕАП, но и малата помош која ја добиваат фудбалските клубови за да можат тековно да функционираат. Наведен е примерот на општината Сарај која издвојува мал буџет за предлог-проекти кои се поднесени до неа од граѓанските организации. Сепак, најголемиот дел од фокус-заедниците активностите ги окарактеризираа како случајни, во најголем дел зависни од средства кои за нив се достапни.

Некои заедници се изјаснија дека постои *акутна потреба од формирање еколошки или земјоделски здруженија*, кои би биле активни на територијата на општината.

Генерална препорака е дека граѓанскиот активизам во иднина би требало интензивно да се *пошири и прошири во руралните подрачја* преку примена на различни мерки, но пред сè, зголемување на свеста за самоорганизирање и мобилизација на локалното население. Една од можностите е и да се искористи мрежното поврзување на организациите кое постои во државата, да послужи како модел на поврзување кој им помага на малите (или новоформираните) граѓански организации да ги надминат проблемите кои ги чувствуваат заради недостиг на ресурси, информации, кадар и сл. Човечкиот потенцијал кој ќе се создаде ќе претставува адекватен партнер и на локалната самоуправа, за заживување на општествениот живот, но и за идентификација и решавање на локалните проблеми.

5.17. Мотиви за живеење во руралната средина

Најголемиот дел на соговорниците на прашањето **зошто живеат токму во таа средина**, причината ја бараат во традицијата, во емотивната врзаност со местото на раѓање, со родниот крај.

7 Македонски центар за меѓународна соработка, „Процена на граѓанското општество во Македонија - во 15 години транзиција од стабилизација кон граѓанско учество“, ЦИВИКУС и МЦМС, Скопје, 2006 година, стр. 34

8 Идем, стр. 34

„Тука сме родени, добро се чувствуваме тука, ова е мирно и прекрасно место за живеење“.

Некои наведуваат дека живеат таму бидејќи се гледа дека перспективно во нивната општина (и во руралните краишта, воопшто) ќе се подобрат условите за живеење. Од особено значење е еколошки почистата средина во однос на градската.

„Верувам дека во иднина во селото ќе имаме многу подобри услови за живеење отколку во градот“.

„И во главниот град не се живее под овие нејоволни економски услови. Од друга страна, меѓународните односи се многу добри, природната околина е убава и здрава, единствено економските прашања недостигаат да се решат“.

„Ако кај нас животот е двојка, можеби во градот е нула. Во приватните фирми работиш 30 дена за 5000,00 денари“.

Сепак, причината подеднакво ја гледаат и во реалното согледување дека вушност и немаат каде да се отселат со цел да обезбедат подобри економски услови за себе и за семејството. Пред сè, разочараноста произлегува од неможноста да се живее и стопанисува задоволително во руралната средина и да се обезбеди пристаен животен стандард. Особено помладите соговорници изјавуваат дека доколку се укажат други можности, би го напуштиле својот дом.

„Фали село, живеј во град“.

„За да кувам пет крави, треба да имам паша или имот за хифека. Е, тоа го немам. Мојата кука во селото нема вредност“.

„Да имам можност, веднаш си заминувам. На крајот на својот, овде нема перспективи. Зашто Македонија ќе остане без народ“.

6. Заклучни соїледувања и прејорак

Веќе е познато дека стабилниот и одржлив развој на руралните или маргинализираните заедници може да се оствари преку стимулирање на локални економски активности и балансиран социо-економски развој, кој е во склад со заштитата на човековата околина. Ваквата висока цел бара исполнување на неколку круцијални предуслови:

Од страна на **државата**:

- Да ги преземе **сите можни мерки** и да ги направи сите **усилби** за решавање на сериозните, елементарни **инфраструктурни проблеми** на населението во руралните подрачја (пред сè патишта, вода, но и други услуги), од кои судбински зависи идниот економски и севкупен развој на овие подрачја;
- Да обезбеди **сериозна стимулативна политика** за земјоделците преку програми за микрокредити и други економски средства за подобрување на конкурентноста, диверзификација на развојот, но и за други видови економски активности (туризам, преработка на храна и сл.);
- Финансиски да поддржи **креација на развојни стратегии**, специфични според приоритетите на секој регион/општина;
- Да ги **засили сите служби** кои се во нејзина надлежност, а имаат ингеренции во руралните средини, каде правната држава често не е доволно присутна (урбанизам, заштита на човековата околина од бројни аспекти и др.);
- Да донесе **стратегија за развој на руралните подрачја** во Република Македонија.

Од страна на **локалната самоуправа**:

- Обезбедување **инклузивни процеси** во општината при договарање на заедничките приоритети и политики, преку разнородни партнерства, сојузи, соработка со граѓански организации, поддршка на локални иницијативи преку кои населението се стекнува со „сопственост“ на процесот (општествена мобилизација за заедничките цели);
- Создавање **цврсти партнерства** меѓу вклучените актери на повеќе нивоа (целните групи, заедницата, локалните власти, јавните услуги, бизнис-секторот, но и државата, домашните и странските фондови);
- Поседување **минимум општествен капитал**, физичка и економска инфраструктура, како и административен капацитет;
- Обезбедување **точна процена и информација за сопствените ресурси**: економскиот капитал (претпријатија, мрежи на услуги, економска инфраструктура), човековиот капитал (високообразовани услуги, достапна работна сила), природниот капитал (чист воздух, водни ресурси, шуми,

животни) и општествениот капитал (активни заедници, ГО, етнички/културни групи);

- Обезбедување **транспарентност и отчетност во работата.**

Општествената мобилизација ако се остварува успешно, ќе обезбеди поголема интерна хомогеност, ќе функционира демократски и транспарентно, ќе биде отворена за нови идеи и интереси. Време е да се изградат иновативни форми на работа, да се поддржат нови и поеднакви односи меѓу заедницата и другите инстанци во една поширока перспектива и да се покаже волја да се изнајдат компромиси за успешни исходи за локалните потреби. За овие фокус-заедници битно е да се истакне дека иницијативите и активноста веќе постојат, кои претставуваат добра подлога за идните активности.

Од страна на **деловниот сектор (бизнисот):**

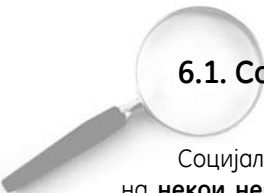
Се препорачува поснажна и подиректна комуникација меѓу деловните субјекти, локалната самоуправа и локалното население (спрега која драстично недостасува заради стихијноста на досегашната приватизација со потполно исклучување на локалното население и власта), со цел да се влијае кај оние кои остваруваат добивка, да бидат поттикнати да дадат придонес во рамномерниот развој на локалната заедница. Во таа смисла се подразбира:

- Форсирање на свеста за ревитализација на природниот ареал кој се нарушува како резултат на стопанските активности (експлоатација на земја, камен, шума, речни корита, води и сл.);
- Асистенција за решавање на некои социјални проблеми карактеристични за локалното население;
- Асистенција за решавање на некои акутни потреби на заедницата (пат, вода, инфраструктура, училишта и сл.).

Во функција на обезбедување поповолен амбиент за развивање на приватната иницијатива, се препорачува локалните власти да развијат и соодветни **локални стратегии за економски развој**, кои ќе кореспондираат со спецификите на секоја општина. За таа цел потребно е изготвување збирни податоци на локално и на регионално ниво, со што ќе се овозможи соодветно програмирање и планирање на ЛЕР од страна на општините и заедничките институции по области на планирање. Меѓу другото, треба да се размислува и за можностите за развој на јавно-приватни партнерства (ЈПП), како и формулирање на програми за промовирање на ЈПП (обуки, јавни презентации, работилници, дебати и сл.), можности за предлагање на приоритетни урбанистички планови кои треба да се изготват за општините, а со цел да се привлечат домашни или странски инвеститори и сл. Со цел ваквото планирање да се оствари на сериозен и издржан начин, се очекува таа да биде понудена од државата и од меѓународните донатори.

Заради ефективно и ефикасно спроведување на неодамна донесениот Закон за рамномерен регионален развој (мај 2007 година), се препорачува идентификација на евентуалните локални двигатели, потреби и интереси за остварување меѓуопштинска соработка. Во оваа смисла, идентификувани се три клучни двигатели на постојната меѓуопштинска соработка:

- економија на обем;
- недостиг на капацитет на одредени општини да обезбедат потребно ниво на услуги (како, на пример, урбанистичко планирање, заштита на животната средина, противпожарна заштита, здравствена заштита и сл.);
- обезбедување побрз и подобар локален развој.

6.1. Социјалното исклучување на руралните заедници

Социјалното исклучување⁹ се третира во овој контекст заради постоењето на **некои негови димензии (значења)** во рамките на заедниците кои се наоѓаат во фокусот на интересот на овој проект. Конкретно, овие заедници во извесна мера евидентираат социјално исклучување во однос на користењето на нивните социјални права (или услуги) сфатени во поширок контекст кои инаку по редот на нештата им припаѓаат како граѓани на Република Македонија. Како резултат на тоа, овие заедници оскудеваат од извесен квалитет на живот кој обично е почесто овозможен во урбаните средини, но кој може да се подобри ако државата развие сериозна и конзистентна политика за рурален развој¹⁰. Основните евидентирани проблеми и недостатоци се интензивно меѓусебно испреплетени и во синергија.

Македонското село опфаќа 86,7 % од националниот простор и на него живее 40,2 % од вкупното население. Многу села во државата во последната декада страдаат од демографско, економско и социјално распаѓање. Околу 60 % од македонските села се зафатени со депопулација, и тоа особено ридско-планинските краишта. Неоспорен факт е дека селската популација има мали приходи и нерешени основни инфраструктурни потреби на селските заедници¹¹.

9 Поимот социјално исклучување е тесно поврзан со социјалната затвореност, тоест социјалното исклучување и концепциски произлегува од социјалната затвореност. Под социјална затвореност подразбираме процес во којшто групите се обидуваат да ја зачуваат (задржат за себе) ексклузивната контрола над ресурсите од кој било вид, преку ограничување на пристапот до нив. Така, процесот се базира на моќта на една група да им го оневозможи или отежне пристапот кон ресурсите (стоки, услуги или позитивните животни прилики) на другите групи (Robert Goodin, Inclusion and Exclusion, Archives Europeennes de Sociologie, 37/2, 1996).

10 Истовремено, како резултат на кумулација на повеќе напластени економски, социјални и други причини (кои најчесто се среќаваат во мултикултурните општества) во ЛРЗ се опфатени и заедници за кои може да се каже дека се екстремно маргинализирани, како на пример некои ромски населби во градските предградија кои исто така спаѓаат во овој проект.

11 УНДП, „Национален извештај за човековиот развој 2001“, Социјалната исклученост и несигурноста на граѓаните на Република Македонија, стр. 71

Истражување од ИСППИ покажало дека само 21,6 % се делумно задоволни, односно 1,6 % потполно задоволни од приходите од земјоделството. Во ридско-планинските села во Македонија 43 % од анкетираниите се изјасниле дека немаат доволно пари да купат храна, а 47% дека имаат доволно пари да купат храна, но имаат потешкотии да купат облека и обувки.¹²

Како главни фактори кои придонесуваат за социјална ексклузија во руралните средини се јавуваат:

1. нерешените основни инфраструктурни потреби на руралните средини - пат, редовна автобуска линија, снабдување со основни животни артикли, доволна здрава вода за пиење, канализација и сл.;
2. недоволната достапност до образовните институции и основните здравствени услуги, вклучувајќи ја и ПЗЗ, особено за оние кои живеат во ридско-планинските подрачја;
3. недоволниот пристап до пазарот и пазарните информации, како и отсуство на конзистентна државна политика што оневозможува ситните фармери да остварат подобра пазарна конкурентност и производна ефикасност и современување.

Најакутната потреба, која постојано беше споменувана од страна на сите соговорници, беше **недоволно изградената, реконструирана или одржана патна мрежа**, која во овие услови е од **клучијално** значење за иднината на овие заедници. Пред сè, причината е економско-развојна: луѓето, стоките и услугите полесно се пренесуваат и се разменуваат при постоење добра патна мрежа. Исто така, полесната достапност на населените места има своја психолошка компонента во забавувањето на процесот на миграција село-град заради можноста да се имаат повеќе погодности одеднаш: здравата животна средина и достапноста на услугите кои постојат во урбаните средини. Ако посакува реален сестран развој, Република Македонија ќе мора да стори сериозни чекори за конструирање добра патна мрежа низ сите населени места.

Истовремено, и **невработеноста** како појава ја јакне социјалната ексклузија и несигурноста (особено пролонгираната невработеност), а таа е присутна како главен проблем во сите фокус-заедници.

Податоците говорат дека улогата на **жената** и нејзината вклученост, особено на ниво на селото, е недоволна и маргинализирана. Затоа во иднина потребен е напор овој проблем да се надмине. Ангажирањето на ГО за ова прашање е особено важно, бидејќи жената е активна и како произведувач на доход и во водењето на домаќинството во руралната средина.

12 УНДП, „Национален извештај за човековиот развој 2001“, Социјалната исклученост и несигурноста на граѓаните на Република Македонија стр. 72

Исто така, фактот што во селата примарна активност е главно земјоделството, со кое се занимаваат индивидуалци, од особена важност е да се поттикнат **моделите на хоризонтално поставена соработка**, а со цел да се обезбеди помош и поддршка во разрешувањето на евентуалните проблеми¹³. Во овој домен се препорачува да се поттикне креирање кооперантска етика и односи на кооперација заради заеднички развој и прогрес.

Колку и да не изгледа на прв поглед приоритетно во однос на другите проблеми, **заштитата на животната средина** се наметнува самата по себе и таа предупредува. Руралните средини имаат проблеми со изградба на капацитети кои имаат несоодветна локација или инвеститорите не преземаат мерки за заштита на човековата околина, бидејќи немаат волја да ја намалат сопствената добивка, за придобивка на локалната заедница која го отстапува својот природен ареал. Бројни се примерите во фокус-групите каде несовесноста на инвеститорите или на локалното население ја нарушуваат животната средина: експлоатација на песок од речните корита со што се деградира околината; испуштање киселина во околните реки и со тоа загадување на водите и почвата; зголемен сообраќај на недоволно развиена инфраструктура или структура со мал капацитет; немилосрдно, масовно сечење и уништување на шумите; неповолни услови за снабдување со чиста вода за пиење; непостоење канализациска мрежа; безобзирно фрлање на ѓубре; отпадни води од населените места и сточарските фарми итн. Само подетална регулатива, примена на правната држава (строга контрола од надлежните органи), тоест примена на веќе постојните правила, можат барем донекаде да ја средат состојбата.

Податоците говорат дека кај руралните населени места, според квалитетот на водата за пиење, таа била физичко-хемиски неисправна во 20 %, а бактериолошко неисправна во 30 % од случаите¹⁴.

Употребата на хемикалиите во земјоделството има негативни ефекти за квалитетот на почвата, а со тоа и на растителните култури - вештачки ѓубрива и средства за заштита на растенијата кои иако се намалуваат, треба да се води сметка за нив¹⁵.

Сите депонии во државата се опасни за животната средина, бидејќи предизвикуваат деградација на земјиштето, загадување на површинските и подземните води и емитуваат токсични и експлозивни гасови. Складирањето на комуналните отпадоци се врши на депонии за кои не се обезбедени санитарно-технички мерки за заштита и кои се главно од привремен карактер¹⁶.

13 Имено, како мали фармери или земјоделци без изградени организациски капацитети лесно може заради одреден проблем или неуспех да се разочараат.

14 УНДП, „Национален извештај за човековото развој 2001“, Социјалната исклученост и несигурноста на граѓаните на Република Македонија, стр. 59

15 УНДП, „Национален извештај за човековото развој 2001“, Социјалната исклученост и несигурноста на граѓаните на Република Македонија, стр. 60

16 УНДП, „Национален извештај за човековото развој 2001“, Социјалната исклученост и несигурноста на граѓаните на Република Македонија, стр. 61

Како проблем кој се евидентира во селата е **пасивноста на населението и немотивираноста за учество** во процесите кои се остваруваат на локално ниво. Се констатираат неправилности, проблеми и сл., но нема подготвеност за иницијативност и активно ангажирање во нивното надминување. Сугестија е да се дејствува во овој правец, за да може да се создадат претпоставки за *интерактивен однос на населението со проектите кои ги спроведуваат одредени актери* (ГО, власта, локалната самоуправа и сл.). Посебен акцент треба да се стави на градењето чувство за „заедничко добро“, бидејќи отсуствува „духот на заедништво“.

Ова е пред сè колективен процес што подразбира вклучување на група луѓе, а не на индивидуи. Ова е така затоа што градењето консензус значи свест за улогата на секого. Препорачливо е овој вид организации да произлегуваат од потребата на локалното население и нивната иницијатива, а не да бидат наметнати од „горе“. Нивната успешност во голем степен е детерминирана со овој факт и тука може да биде добродојдена поддршката на локалната администрација - улога на координација.

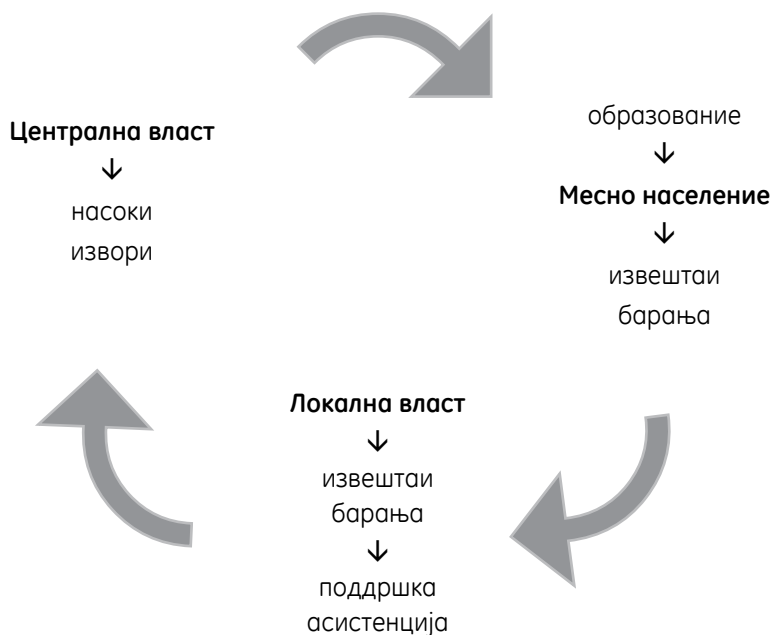
Табела бр.: Модели на организации во селските заедници

		ФУНКЦИОНИРАЊЕ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ	
		Насочени за специфична целна група	Координација и контрола на членовите
Иницијатива за организирање	Ендогени	I. Традиционално кооперативни организации (на пример: организација за размена на работници, кредитни асоцијации...)	III. Организации на заедницата собир на граѓани, мировен совет, културни манифестации, спортско друштво
	Егзогени	II. Развојни организации (...за регионален развој, за финансирање)	IV. Локални административни тела

Локалните административни тела имаат некои предности во воведувањето механизми на самоорганизирање во локалните единици кои би го координирале овој процес. Бидејќи потребите на населението се разликуваат во зависност од средината, потребно е да се идентификуваат сите актери кои ќе можат локално да го дизајнираат и иницираат организирањето согласно потребите. Со добра екипираност, лидерство, дефинирани задачи и правила на работа на локалните тела, локалната администрација ќе може да го води процесот на организирање. На овој начин се редуцираат трошоците, бидејќи не се губат време и средства за институционална подготовка.

На овој начин се засилуваат организациските капацитети на локалната заедница, но и се обезбедува поддршка во реализацијата на одредена активност. Многу е позначајно поддршката да се обезбеди од примарното ниво, од самото население, отколку процесот да го координира некој еднадвор. Всушност, примарно е да се градат односи на доверба, а потоа и да се спроведуваат заеднички активности.

Табела: Структура на интеракција меѓу централната власт, локалната власт и граѓаните

За селата, како дел од локалните единици, од круцијална важност се **придобивките** што ги добиват од централната власт, **изразени во пакет на интервенции и поддршка**. Ваквата вклученост на централната власт (владата) треба да обезбеди воведување на системот во заедниците. Широката вклученост на населението е важен фактор за успехот на планираните проекти и политики, а во таа смисла, обезбедување консензус за заедничката корист.

6.2. Потребата од локално стратешко планирање

Процесот на децентрализација за локалните заедници претпоставува **способност за стратешко планирање** во различни области, што како факт значи компетентен и комплексен напор кој резултира со фундаментални одлуки и акции кои го моделираат и насочуваат идното дејствување на организацијата или институцијата на локалната заедница. Фокус-заедниците мораат да направат приоритизирање на сопствените потреби, врз база на што би се креирале овие локални стратегии. Овој вид активности својата смисла ја имаат само доколку јасно може да се дефинираат целите и изворите кои можат да ги задоволат тие цели.

Затоа, треба да се прави разлика меѓу долгорочното и стратешкото планирање кое е динамично и кое ќе биде онолку успешно доколку биде подготвено да реагира на евентуални промени во околностите. Во изготвувањето на ваков документ, неопходен е рационален пристап кој е втемелен на неколку фази:

Фаза 1 - Планирање на процесот;

Фаза 2 - Анализа на состојбата;

Фаза 3 - Објавување на стратешката насока;

Фаза 4 - Развивање на спроведувањето (посебно е важна врската помеѓу локалните власти и населението) и финансиските планови;

Фаза 5 - Нацрт-стратешки план;

Фаза 6 - Надгледување на спроведувањето.

Во сите овие фази може да бидат вклучени различни актери со различен профил и статус. Важно е да се обезбеди што поголема вклученост на населението од локалната заедница во целиот овој процес, а со цел да се обезбеди поголема поддршка на документот.

Првата фаза бара човечки потенцијал, како и буџетски средства, па затоа треба внимателно да биде испланирана. Втората фаза претпоставува актуелни информации за предметот на стратешкото планирање и нивна критичка валоризација. Во третата фаза општинската администрација треба да ја дефинира стратегијата и другите подолгорочни цели. За да биде квалитетен овој документ, во овој дел неопходно е да се почитуваат и одредени методолошки стандарди (т.н. СМАРТ-методологија) за да обезбедат негова релевантност и издржаност¹⁷. Четвртата фаза подразбира изготвување акциски планови кои на пократок рок го

17 Кои би биле целите, активностите, динамиката, индикаторите за валоризација и сл.

детализираат остварувањето определени цели од стратегијата, при што постојано се следат промените (планирани или очекувани) во политиката кои влијаат врз целиот процес. Во шестата фаза се врши надгледување на реализираните активности и се прават процени на постигнатото, согласно дефинираните индикатори.

Библиографија

1. Македонски центар за меѓународна соработка, „Процена на трајанското ојштинство во Македонија - до 15 години транзиција од стабилизација кон трајанско учество“, ЦИВИКУС и МЦМС, Скопје, 2006 година
2. УНДП, „Како да профункционира локалниот развој“, Избор на пракси од Европа и ЗНД, Платформа за работа на УНДП, 2002 година
3. УНДП, „Национален извештај за човековиот развој 2001“, Социјалната исклученост и несигурноста на граѓаните на Република Македонија
4. УНДП, „Профили на ојштините во Македонија“, УНДП, Министерство за локална самоуправа, Државен завод за статистика, ноември 2004
5. УНДП, „Социоекономски диспаритети меѓу ојштините во Македонија“, УНДП и Министерство за локална самоуправа, ноември 2004

